

банківській справі), дрібнотоварного (малий бізнес, середній), у сфері послуг, роздрібній торгівлі, частково в сільському господарстві; інтернаціонального в частині секторів, безпосередньо втягнутих у глобальну економіку, і тих, що є власністю ТНК.

По-третьє, більш чітко розмежується ринковий і неринковий сектори – за умов зростання частки і значення останнього у зв'язку з випереджаючим розвитком соціокультурної сфери, яка не може функціонувати цілком на ринкових принципах, а також розвитку дрібного натурального господарства для власного споживання. Е. Тоффлер відмічав як характерну рису третьої хвилі (постіндустріальної цивілізації) зміну співвідношення ринкового і неринкового виробництва, злиття виробника і споживача, що спостерігається, «відновлення великого сектору економіки, що ґрунтується на виробництві для споживання, а не для обміну». Ця тенденція тим більше є важливою, що забезпечує зайнятість робітників, які витісняються з сфери виробництва товарів та послуг. Безроздільне панування ринку, яке було характерним для індустріальної цивілізації, поступово відійде у минуле.

Співвідношення ринкового і неринкового секторів істотно розрізняються за локальними цивілізаціями: частка неринкового сектору є найменшою у Північній Америці (де значна частка соціальних послуг має платний, ринковий характер) і Японії, але значно вищою у Західній Європі і в решті цивілізацій, де суттєва частка потреби у продовольстві і послуг задовольняється за рахунок родинного і домашнього господарства.

По-четверте, можна очікувати на зміну співвідношення реальної і «віртуальної» економіки, що віддзеркалює пропорції відтворення у викривленій реальності фінансово-кредитних цінностей, які обертаються за власними законами. Потужний потік фінансового капіталу, посилений можливостями сучасних інформаційних технологій, розширює сферу спекулятивної гри на фондових біржах. Віртуальні потоки перебувають під контролем потужних ТНК, які концентруються в західних цивілізаціях, і міжнародних фінансових організацій, які реалізують інтереси головних акціонерів і засновників – західної цивілізації і, перш за все, США.

Джерела та література

1. Воронов І.О. Глобалізація і політика: Реалії і перспективи соціальних трансформацій / Воронов І.О. – К.: Генеза, 2004.
2. Гіденс Е. Нестримний світ: як глобалізація перетворює наше життя / Н.П. Поліщук (пер.з англ.). – К.: Альтерпрес, 2004.
3. Ерасов Б.С. Цивілізації: Универсалии и самобытность. – М.: Юниверс, 2002.
4. Кузик Б. Н., Яковец Ю. В., Цивілізації: теорія, історія, діалог, майбутнє, у 2т. – М.: Інститут економічних стратегій, 2006.
5. Колганов А. Закономерности переходной экономики: экономические теории и модели // Вопр. экономики. – №2. – 1995.
6. Мозговий О.Л. Глобалізація як вимір сучасності: соціально-філософський аналіз: Автореф. дис. канд. філос. наук: 09.00.03 / АПН України; Інститут вищої освіти. – К., 2007.
7. Яковец Ю.В. Глобалізація і взаємодія цивілізацій. – М.: ЗАО "Изд-во "Экономика", 2003.
8. Stiglitz J. Some Lessons From the East Asian Miracle // The World Bank Research Observer. – Vol. 11. – № 2. – August 1990.
9. World bank, key development data & statistics: <http://web.worldbank.org/>

Андрушків Б.М., Паляниця В.А.

УДК 330.131.7

МЕТОДИ ОЦІНКИ ТА АНАЛІЗУ РИЗИКУ НА ПІДПРИЄМСТВІ

В умовах ринкової економіки особливого значення набуває проблема, пов'язана з ризиком у виробничих ланках народного господарства. Які ж причини цього? Перш за все, ринок – це вільне підприємництво. Перед його суб'єктами відкриваються можливості дії у різних напрямках залежно від цілей, які ставить перед собою підприємство. Немає повної гарантії, що обраний шлях приведе до результатів, які поставила перед собою фірма. Для ринкового господарства характерними є зміни економічної ситуації, посилення чи послаблення конкурентної боротьби або спади ділової активності та ряд інших факторів невпевності.

У цих умовах успіх підприємств залежить від того, наскільки вони будуть правильно орієнтуватися у цій складній обстановці, як точно зможуть передбачити і врахувати появу негативних факторів, що ведуть до втрат. Іншими словами, треба, знати, що таке ризик, як оцінити його рівень та уникнути збитків, яких він може завдати.

Ризик є невід'ємним атрибутом ринкових економічних відносин. За своєю суттю він є платою за економічну свободу, яку мають суб'єкти господарювання, оскільки володіють унікальним, але в той же час обмеженим набором ресурсів – фінансових, виробничих, трудових. Більшість рішень відносно ефективної організації й управління бізнесом приймається в умовах невизначеності, яку підприємство прагне подолати, щоб скоротити рівень втрат, спричинених ризиком. Ризики об'єктивно неминучі в діяльності підприємства, отже, виникає потреба в пошуку шляхів запобігання втратам, що виникають внаслідок їх дії. Таким чином постає питання щодо дієвого управління кожним видом ризику, у вирішенні якого провідне місце належить можливості і вмінню передбачити й мінімізувати економічні ризики, визначивши загальні й конкретні при-

чини та головні обставини їх виникнення, їх ступінь, а також розробці альтернативних напрямів діяльності підприємства в умовах прояву ризиків.

Отже, внаслідок нестабільності й непередбачуваності економічної ситуації, у якій функціонують підприємства, одним із важливих завдань керівників є своєчасна оцінка й ефективне управління майновими ризиками з метою забезпечення економічної безпеки. Залежно від наявних можливостей розрахункової бази та характеру випадкових явищ, використовуються різні методи для оцінки ризику. Найбільш поширені методи оцінки й аналізу ризиків і їх порівняльна характеристика запропоновані в табл. 1.

Таблиця 1. Порівняльна характеристика методів оцінки й аналізу ризиків

№ п/п	Метод оцінки ризиків	Переваги	Недоліки
1	Рейтинговий метод оцінювання ризиків [1]	Не потрібен аналіз великих масивів даних. Передбачається ранжування одержаного результату за певною шкалою. Оцінку ризику може здійснити кваліфікований економіст, оскільки метод використовує елементарні фінансові розрахунки	Проблема вибору еталона для порівняння, потреба його диференціації для різних напрямів діяльності, що обмежує висновки про рівень ризику й унеможливає розроблення універсальних рекомендацій
2	Метод експертних оцінок [2]	Дозволяє виявити найбільш суттєві ризики й середні імовірності їх настання. Можливість використання цього методу в умовах дефіциту інформації	Складність застосування при невеликій кількості показників оцінки. Залежність від професіоналізму, досвіду, інтуїції експерта. Суб'єктивізм
3	Метод дерева рішень [4]	Дозволяє співвіднести суб'єктивні й об'єктивні оцінки можливих дій. Наочність	Трудомісткий. Враховує тільки ті дії, які має намір здійснити підприємець, і не враховує вплив зовнішніх факторів на діяльність підприємства
4	Метод Монте-Карло [6]	Дозволяє моделювати будь який процес, на перебіг якого впливають випадкові фактори. Можливість аналізувати й оцінювати різні «сценарії» реалізації рішень і враховувати різні фактори ризиків у межах одного підходу	Для оцінок і висновків використовуються імовірнісні характеристики, що не зручно для безпосереднього практичного застосування. Невелика точність розрахунків (5-10 %)
5	Статистичний метод [3]	Імовірнісна оцінка ризику математично достатньо розроблена	Точність розрахунків багато в чому залежить від початкової інформації, тому спиратися тільки на математичні розрахунки в підприємницькій діяльності не завжди достатньо
6	Аналітично-розрахунковий	Дозволяє моделювати ризиковані процеси з високою точністю. Використовується при нестабільності умов функціонування підприємства	Вимагає проведення громіздких розрахунків, розробка економіко-математичних моделей для кожного рівня ризику

Усі наведені методи, крім аналітично-розрахункового, є достатньо розробленими і апробованими на практиці. Найбільш цікавим для дослідження є аналітично-розрахунковий метод. Його часто називають аналітичним. Оскільки він поєднує у собі аналітичні та розрахункові процеси, то цей метод логічніше назвати аналітично-розрахунковим. Необхідно відзначити, що теоретично він ще достатньо не розроблений, не кажучи вже про практичне використання. Про це свідчать міркування деяких авторів щодо аналітично-розрахункового методу.

Так, І. О. Спіцин та Я. О. Спіцин [7] зазначають, що в основі аналітичного методу побудови кривої ризику лежать елементи теорії ігор, які недостатньо розроблені.

Інші вчені стверджують, що аналітичні методи оцінки ризику є певною комбінацією принципів статистичного оцінювання і принципів експертного аналізу [5].

Цих двох поглядів на зміст аналітично-розрахункового методу вистачає, щоб зробити висновок про міру його невирішеності.

На нашу думку, розкриваючи суть вказаного методу, треба виходити із загальноприйнятого підходу до аналітично-розрахункових методів, незалежно від їх призначення. З урахуванням цього положення пропонується така послідовність дій при використанні аналітично-розрахункового методу:

– вивчається статистична інформація про втрати від ризику за минулий період. Вона групується окремо за допустимим, критичним та катастрофічним ризиками. При аналітично-розрахунковому методі періодом, за який збираються дані про втрати, виступає:

а) для допустимого і критичного ризиків – тривалість часу, який характеризується спільністю умов, що впливають на можливість виникнення ризикованих ситуацій. Наприклад, для побудови кривої ризику певного машинобудівного підприємства у 2008 р. необхідно використати статистичну інформацію, починаючи

з 1998 р., тобто з часу, коли намітилися певні стабілізаційні процеси. Якщо б у даному випадку були залучені ще відповідні дані попередніх років, то одержані результати імовірності втрат не будуть в достатній мірі правильно відображати в наступному періоді реальні процеси. Це пов'язано з тим, що частота ризику та його "важкість" (величина втрат, що припадає на один ризикований випадок) у різні періоди неоднакові;

б) для катастрофічного ризику тривалістю часу, за який він вивчається, буде цикл втрат. Необхідність його пояснюється тим, що на даний вид ризику в значній мірі впливають і фактори, що не залежать від темпів інфляції, зокрема, природні фактори.

У подальшому визначенні імовірності втрат кількість ризикованих ситуацій коректується у відповідності з тривалістю часу, за який вивчаються різні ризики (допустимий, критичний і катастрофічний);

- розраховується як мінімум імовірність нульових втрат, втрат всього прибутку, виручки та майна фірми, які мали місце в минулому періоді;
- проводиться аналіз впливу різних видів факторів на рівень імовірності втрат. Для цього в межах втрат певного рівня встановлюється кількість втратних випадків, викликаних однорідними факторами ризику.

Результатом такого аналізу є поділ показника імовірності втрат певного рівня на частки, зумовлені відповідними видами факторів ризику.

- здійснюється оцінка факторів ризику минулих років на предмет їх можливої наявності чи відсутності або зменшення інтенсивності дії у наступному періоді. При цьому враховуються тільки структурні зміни виробництва (закриття окремих цехів, філіалів; передача виробничих одиниць іншим підприємствам; зняття з виробництва окремих виробів і т.д.);
- коректуються вихідні (за минулий період) частки імовірності втрат певного рівня з врахуванням результату оцінки факторів ризику.

$$BC_{ii} = BC_{iis} - \frac{VD_{ij}}{\sum_{i=1}^n VD_i + \sum_{i=1}^n BU}$$

де BC_{ii} – скоректована вихідна частка імовірності втрат певного рівня;

BC_{iis} – вихідна i -та частка імовірності втрат певного рівня;

VD_{ij} – кількість втратних випадків i -того рівня, що припадає на j -тий фактор ризику, який не діятиме в наступному періоді;

- встановлюються загальноекономічні фактори, які діятимуть у плановому періоді і впливатимуть на фактори ризику фірми. До них можна віднести:
  - а) темпи інфляції;
  - б) рівень загального економічного поживлення;
  - в) темпи розвитку галузей народного господарства, з підприємствами яких дана фірма має господарські стосунки;
  - г) зростання частки приватизованих підприємств;
  - д) підвищення рівня життя населення;
  - е) збільшення обсягу експортно-імпорتنних операцій фірми та інші.

Перераховані фактори визначають прямо чи побічно міру ділової активності в країні і безпосередньо впливають на фактори ризику, перелік яких наведений вище;

- визначаються зміни (зростання, зменшення) факторів ділової активності:
  - а) рівня інфляції:

$$I_{\pi} = \frac{I_{in}}{I_{im}}$$

де I_{π} – індекс зміни рівня інфляції у наступному (плановому) періоді;

I_{in} – індекс інфляції у наступному періоді;

I_{im} – індекс інфляції у минулому періоді;

б) рівня загального економічного поживлення:

$$I_{zen} = \frac{BBП_n}{BBП_m}$$

де I_{zen} – індекс зміни рівня загального економічного поживлення;

$BBП_n$ – валовий внутрішній продукт наступного періоду;

$ВВП_m$ – валовий внутрішній продукт минулого періоду;

в) рівня розвитку галузей народного господарства, з підприємствами яких дана фірма має господарські стосунки:

$$I_{ггi} = \frac{ВП_{ni}}{ВП_{mi}},$$

де $I_{ггi}$ – індекс зміни рівня i -тих галузей народного господарства, з підприємствами яких фірма має господарські стосунки;

$ВП_{ni}$ – обсяг товарної продукції i -тої галузі народного господарства в наступному періоді;

$ВП_{mi}$ – обсяг товарної продукції i -тої галузі народного господарства в минулому періоді;

г) частки приватизованих підприємств:

$$I_{nn} = \frac{ПВ_{nn}}{ПВ_{nm}},$$

де I_{nn} – індекс зростання частки приватизованих підприємств;

$ПВ_{nn}$ – питома вага приватизованих підприємств у наступному періоді (за показником обсягу виготовленої продукції);

$ПВ_{nm}$ – питома вага приватизованих підприємств у минулому періоді (за показником обсягу виготовленої продукції);

д) підвищення рівня життя населення:

$$I_{нж} = \frac{ДН_{дн}}{ДН_{дм}},$$

де $I_{нж}$ – індекс підвищення рівня життя населення;

$ДН_{дн}$ – величина доходів на душу населення у наступному періоді;

$ДН_{дм}$ – величина доходів на душу населення у минулому періоді;

е) збільшення обсягу експортно-імпортних операцій фірми:

$$I_{eio} = \frac{O_{ein}}{O_{eim}},$$

де I_{eio} – індекс збільшення обсягу експортно-імпортних операцій фірми;

O_{ein} – обсяг експортно-імпортних операцій фірми у наступному періоді, тис. грн.;

O_{eim} – обсяг експортно-імпортних операцій у минулому періоді, тис. грн.

Дані за минулий період, які використовуються у розрахунках зазначених вище індексів, являють собою річну величину. Залежно від змісту конкретних факторів ділової активності вона може визначатися як середньоарифметичний або середньозважений показник;

– розробляються економіко-математичні моделі. З їх допомогою встановлюються залежності, з одного боку, між імовірністю втрат у наступному році та, з другого боку, імовірністю втрат у минулому періоді і передбачуваною зміною факторів ділової активності. Вказані моделі складаються щонайменше для імовірностей втрат нульового рівня, втрат прибутку, виручки та майна підприємства окремо для кожної i -тої частки імовірності втрат певного рівня.

Треба мати на увазі, що на i -ту частку імовірності втрат у наступному періоді впливають не всі разом узяті фактори ділової активності. Завдання менеджера з ризику полягає у тому, щоб встановити ті з них, які безпосередньо викликають зміну впливу певного фактора ризику на дану частку імовірності втрат.

Показники імовірності втрат, на основі яких будується крива ризику, будуть визначатися таким чином:

$$BC_i = \sum_{i=1}^n BC_{ie},$$

де BC_{ie} – i -та частка імовірності втрат певного рівня, яка визначена з використанням економіко-математичних моделей;

n – кількість i -тих часток імовірностей втрат певного рівня, яка обумовлюється числом різновидностей факторів ризику.

Розробка економіко-математичних моделей у розрізі кожної частки імовірностей втрат певного рівня забезпечує більш високу точність у побудові кривої ризику в порівнянні з варіантом, коли б дана модель складалась у цілому для показника імовірності втрат відповідних рівнів.

Кожен із названих методів побудови кривої ризику може найбільш ефективно використовуватися при наявності певних умов.

Отже, аналітично-розрахунковий метод пропонується використовувати для побудови кривої ризику при нестабільності умов, у яких функціонує фірма, зокрема в умовах прояву кризових явищ.

Джерела та література

1. Арсеньев Ю. Н. Методы и модели оптимизации ресурсов субъектов рынка: учеб. пособие / Ю. Н. Арсеньев, С. И. Шелопаев. – М.: Высш. шк., 1998. – 340 с.
2. Бешелев С. Л. Математико-статистические методы экспертных оценок / С. Л. Бешелев, Ф. Г. Гуревич. – М.: Статистика, 1980. – 215 с.
3. Вітлінський В. В. Аналіз, оцінка і моделювання економічного ризику: (монографія) / В. В. Вітлінський. – К.: Деміург, 1996. – 211 с. – Бібліогр.: с. 200-209.
4. Гранатуров В. М. Ризики підприємницької діяльності: проблеми аналізу / В. М. Гранатуров, О. Б. Шевчук. – К.: Зв'язок, 2000. – 152 с.
5. Курилин Б. И. Безопасность банковских операций. Оценка и минимизация рисков. – Киев, 1995. – С. 11.
6. Соболев И. М. Метод Монте-Карло / И. М. Соболев. – М.: Наука, 1968. – 64 с.
7. Спицын И. О., Спицын Я. О. Маркетинг в банке. – Тернополь: Тарнекс, 1993. – С. 591.

Бабенко А.Г.

УДК: 338.436.33.342.

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ – ПРІОРИТЕТНИЙ НАПРЯМ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ АГРАРНОГО СЕКТОРУ

Постановка проблеми. На сучасному етапі відродження сільського господарства, його виробничої і соціальної інфраструктури, а також забезпечення тут динамічного зростання економіки може бути здійснено за умов державного регулювання. Саме держава, її центральні та місцеві органи повинні забезпечити активне впровадження регулюючих економічних функцій в різних галузях, включаючи також і аграрний комплекс.

Про це слід говорити на всіх рівнях, адже на жаль ще існують помилкові твердження щодо саморегулювання економіки. А тому автор даної статті акцентує увагу також на історичному аспекті зародження механізму регульованої економіки, її значимості в аграрному секторі країни.

Ідея необхідності державного втручання в економіку зародилася ще в XVII столітті і була висловлена представниками першої наукової економічної школи, меркантилістами (в перекладі з італійської меркантиліст – купець, торговець).

Одним із засновників меркантилізму був француз Антуан Монкрентьєн (1575-1621). Представники згаданої школи стверджували, що джерелом багатства держави являється торгівля.

В економічній теорії досить давно сформувалися два принципові підходи щодо державного регулювання економіки. Перший підхід детально обгрунтував Адам Сміт (1723-1790) в своїй науковій праці «Исследование о природе и причинах богатства народов» (1776р.). Він стверджував, що ринкова система здатна до саморегулювання, а одержання прибутку являється спонукальною силою економічного розвитку. Положення А. Сміта були розвинуті його послідовниками і одержали назву «економічного лібералізму».

Другий принциповий підхід до проблеми регулювання економіки пов'язаний з іменем англійського економіста ДЖ. Кейнса (1883 – 1946 рр.), який науково обгрунтував неможливість саморегулювання економіки. Вчений доказав необхідність державного регулювання економіки, яка здатна зрівноважити сукупний попит і пропозицію, вивести економіку із кризи, сприяти її стабілізації і оздоровленню.

Слід відмітити, що наукові узагальнення ДЖ. Кейнса з проблеми державного регулювання були запроваджені на практиці. Зокрема в США був здійснений «Новий курс», завдяки чому через механізм державного втручання вдалося вивести країну з глибокої кризи 1929-1933 рр.. Тут здійснено ряд заходів, серед яких були також і такі:

- а) запровадження контролю над цінами, включаючи ціни на сільськогосподарську продукцію;
- б) впровадження цін на сільськогосподарську техніку;
- в) проведення централізації (укрупнення) і ревізії банківської системи;
- г) заборона вивозу з країни золота та інші економічні заходи.

Все це дало позитивний ефект. Зменшився негативний вплив кризи на соціально-економічні наслідки в суспільстві. В США створено розгалужену мережу державних структур, що забезпечує регулювання еко-